

Бібліографічний список:

1. Возняк, М. (1908). Як дійшло до першого жіночого альманаху. Львів, 38 с.
2. Передирій, В. А. (1995). Галицька періодика для жінок: становлення, розвиток, проблематика (1853–1939 рр.). *Зб. Праць науково-дослідного центру періодики*. Вип. 2. С.44–63.
3. Передирій, В. А. (2002). Календар-альманах як тип періодичного видання (за матеріалами галицької преси 20-30-х рр. XX ст.). *Українська періодика: Історія та сучасність*: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. С. 526–529.
4. Русова, С. (1934). Наші визначні жінки: Літературні характеристики і силуети. Вінніпег, 1934. 92 с.
5. Франко, І. (1984). Альманах чи газета. *Зб. Творів: у 50 т. Т. 28*. Київ. С. 197.
6. Франко, І. (1984). Українська альманахова література. *Зб. Творів: у 50 т. Т. 27*. Київ. С. 107.

References:

1. Wozniak, M. (1908). Yak diishlo do pershoho zhinochoho almanakhu. [How it came to the first women's almanac]. Lviv, 38 p. (in Ukraine)
2. Peredyrii, V. A. (1995). Halytska periodyka dlia zhinok: stanovlennia, rozvytok, problematyka (1853–1939 rr.). [Galician periodicals for women: formation, development, issues (1853–1939)]. *Zb. Prats naukovodoslidnoho tsentru periodyky*. Vyp. 2. S.44–63. (in Ukraine)
3. Peredyrii, V. A. (2002). Kalendar-almanakh yak typ periodychnoho vydannia (za materialamy halytskoi presy 20-30-kh rr. XX st.). [Calendar-almanac as a type of periodical (according to the Galician press of the 20-30s of the XX century)]. *Ukrainska periodyka: Istoriia ta suchasnist*: Dop. ta povidoml. somoi Vseukr. nauk.-teoret. konf., Lviv, 17–18 trav. 2002 r. S. 526–529. (in Ukraine)
4. Rusova, S. (1934). Nashi vyznachni zhinky: Literaturni kharakterystyky i syluety. [Our outstanding women: Literary characteristics and silhouettes]. Vinnipeg, 1934. 92 s. (in Ukraine)
5. Franko, I. (1984). Almanakh chy hazeta. [Almanac or newspaper]. *Zb. Tvoriv: u 50 t. T. 28*. Kyiv. S. 197. (in Ukraine)
6. Franko, I. (1984). Ukrainska almanakhova literatura. [Ukrainian almanac literature]. *Zb. Tvoriv: u 50 t. T. 27*. Kyiv. S. 107. (in Ukraine)

DOI 10.31558/2617-0248.2022.7.4

УДК 321.01:81:172.4 (477)

**ОСНОВНІ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇХ ПРОЯВИ
В СУЧАСНУ ЕПОХУ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0800-866X>**Дяченко О. В., к. політ. н., доцент Одеського національного університету імені****І. І. Мечникова**

Відзначено, що поняття суспільної комунікації є досить важливим і впливовим в сучасному соціумі, визначаючи його тип та форму владних відносин. Доведено, що в трансформаційних змін у всіх сферах людської життєдіяльності змінюються інформаційні та комунікаційні технології, відбувається витіснення традиційних засобів масової інформації так званими соціальними медіа. У сучасну епоху така форма політичної комунікації стала найбільш популярним засобом донесення інформації до населення. Основну платформу для створення нових соціально-політичних комунікацій на сьогодні надає Інтернет, віртуальна реальність якого має необмежені можливості для цього процесу. Обґрунтовані основні риси демократичної та тоталітарної моделей політичної комунікації, які володіють великою кількістю різноманітних мовних інструментів.

Визначені прояви маніпулятивної природи публічного слова, яка присутня в тоталітарній моделі політичної комунікації. Показано, що за радянських часів сформувалися такі типи раціональності, які у сукупності з ціннісними пріоритетами, що сформувалися раніше, за старого режиму змінили політичний дискурс на стан «клінічного» монолізму. Важливі соціально-економічні події та політичні рішення стали інструментами пропаганди.

Обґрунтовано феномен симуляції демократичного управління, який у так званий посткомуністичний період був найбільш розповсюдженим у політичному житті. Практика «подвійної моралі» стала характерною рисою суспільної свідомості радянського зразка та системи «внутрішньої цензури», яка є одним з елементів такої свідомості. Зроблено висновок, що політичний дискурс за таких умов є практично неможливим.

Визначено, що суспільний діалог в посткомуністичних країнах значною мірою спотворений тоталітарними цінностями та традиціями тоталітарної політичної мови. Саме це значно ускладнює процес переходу до демократичного політичного дискурсу, який є одним з джерел легітимності інститутів розвинутого громадянського суспільства.

Ключові слова: суспільний діалог, політичний дискурс, суспільна комунікація, моделі політичної комунікації, політична мова, пропаганда, маніпуляція, тоталітаризм, демократія.

Dyachenko O. V., Main models of political communication and their manifestations in the modern era

It is noted that the concept of social communication is quite important and influential in modern society, determining its type and form of power relations. It has been proven that information and communication technologies are changing during transformational changes in all spheres of human life, traditional mass media are being replaced by so-called social media. In the modern era, this form of political communication has become the most popular means of conveying information to the population.

The main platform for creating new socio-political communications is currently provided by the Internet, virtual reality of which has unlimited opportunities for this process.

The main features of democratic and totalitarian models of political communication, which possess a large number of various language tools, are substantiated.

Manifestations of the manipulative nature of public speech, which is present in the totalitarian model of political communication, are identified. It is shown that such types of rationality were formed during the Soviet times, which, together with the value priorities that were formed earlier, changed the political discourse under the old regime to a state of «clinical» monologism. Important socio-economic events and political decisions became tools of propaganda.

The phenomenon of simulation of democratic governance, which was the most widespread in political life in the so-called post-communist period, is substantiated. The practice of «double morality» has become a characteristic feature of the Soviet-style public consciousness and the system of «internal censorship», which is one of the elements of such consciousness. It was concluded that political discourse under such conditions is practically impossible.

It was determined that public dialogue in post-communist countries is largely distorted by totalitarian values and traditions of totalitarian political language. This greatly complicates the process of transition to a democratic political discourse, which is one of the sources of legitimacy of the institutions of a developed civil society.

Keywords: public dialogue, political discourse, public communication, models of political communication, political language, propaganda, manipulation, totalitarianism, democracy.

Ефективність діяльності будь-якої держави багато в чому визначається успішністю формування відповідних суспільних уявлень про національну політичну систему, національних лідерів чи політичну еліту, державно-владні інститути тощо. Крім того, прояви поведінкових реакцій населення на різні політичні події, як всередині країни, так й за її межами, багато в чому впливають на стабільність того чи іншого типу політичного режиму. Тому поняття суспільної комунікації є досить важливим і впливовим в сучасному соціумі, визначаючи його тип та форму владних відносин.

Основну платформу для створення нових соціально-політичних комунікацій на сьогодні надає Інтернет, віртуальна реальність якого має необмежені можливості для цього процесу. Сам термін «віртуальна реальність» вперше висунутий Дж. Ланье ще в 1984 році. Новітні дослідження віртуальної реальності ґрунтуються на висновках дослідників постмодернізму. До найбільш значущих властивостей, що виділяють віртуальну реальність в окрему категорію, належать її реальність, рухливість, актуальність, швидкість, ефективність, активність, інтерактивність, самостійність, ефект реальної присутності.

В процесі трансформаційних змін у всіх сферах людської життєдіяльності змінюються інформаційні та комунікаційні технології, відбувається витіснення традиційних засобів масової інформації так званими соціальними медіа.

У ХХІ столітті така форма політичної комунікації стала найбільш популярним засобом донесення інформації до населення. Так, на думку Н. Фейрклофа, «метою комунікації ... є сенс, розвиток або зміна владних відносин, а факторами – актори зовнішнього характеру (політичні лідери, групи впливу тощо). В цих умовах мовленнєвий вплив досить виражений. Такий ефект зазвичай є наслідком певної ідеології» [1].

В науковій літературі чітко визначається демократична і тоталітарна моделі політичної комунікації, що володіють великою кількістю різноманітних мовних інструментів.

До найбільш важливих варто віднести, перш за все, освітній та педагогічний напрямки політичної комунікації. Увага повинна надаватися методологічній частині, створенню нових різних підручників, різноманітним авторським програмам, спеціальним курсам, а це забезпечує свободу вибору.

Тобто, для такої демократичної моделі політичної комунікації характерними є наступні риси: «діалогізація спілкування; плюралізація комунікативної поведінки людей (мовні стратегії варіюються

в залежності від позиції комунікантів, типу комунікації, особистісних характеристик учасників комунікації); розвиток публічних промов (особливо усні її різновиди: спонтанні виступи, публічне спілкування в реальному часі – інтерв'ю, бесіди, ток-шоу, публічні дискусії, політичні дебати); персоніфікація спілкування (унікальність вираження та оформлення подібних ідей та думок різними людьми)» [2, с. 36]. До цього ще можна додати: розширення складу адресантів політичної комунікації, що значно забезпечує зростання ролі інтерактивного зв'язку, тощо. Це стосується самоструктуризації відповідних практик дискурсу, які застосовують засоби масової інформації.

Коли мова йде про країни колишнього так званого соціалістичного простору, то тут слід враховувати відповідну герметичну конфенційність, яка відображає специфічні зони «непрозорості», які сформувалися в суспільстві. В таких суспільствах мова, яку використовували в газетах, кліше та стереотипи, які були там присутні, стали популярними у перехідні етапи і найбільше виражали артикуляцію неструктурованого нерозвиненого суспільства з нестандартними складовими. Це й скрита агресія, велика кількість метафор в політичній риторикі. Наявність агресії характеризує дану модель з позиції залякування, насилля, примусу, що було характерним для тоталітарної моделі політичної комунікації. Метафори показують відсутність відповідальності та «недискурсивність» суспільного діалогу. Саме наявність великої кількості метафор відображає підсвідоме в екстралінгвістичному полі. Результатом є виникнення афектів, які підмінюють адекватну дискурсивну практику. Виникає ситуація, коли засоби масової інформації створюють якусь інфраструктуру публічної сфери і тому зникають дискурсивні практики. У підсумку, замість того, щоб у людей формувати далекоглядність за допомогою міркування та суспільної думки, відбувається примноження невиразної палеосимволічної мови з різними стереотипами та специфічним партійним (політичним) жаргоном. Хоча саме в цьому і проявляється маніпулятивна природа публічного слова, яка присутня в тоталітарній моделі політичної комунікації. За радянських часів сформувалися такі типи раціональності, які у сукупності з ціннісними пріоритетами, що сформувалися раніше, за старого режиму змінили політичний дискурс на стан «клінічного» монологізму. Важливі соціально-економічні події та політичні рішення стали інструментами пропаганди.

Пізніше, у так званий посткомуністичний період формується феномен симуляції демократичного управління. Він проявляється в тому, що людина, яка не володіє ніякими засобами реалізації влади, несе відповідальність за ефективність діяльності держави. Розповсюджується практика «подвійної моралі», котра є характерною рисою суспільної свідомості радянського зразка та системи «внутрішньої цензури», яка є одним з елементів такої свідомості.

Тому досить складно вести мову про політичний дискурс у так званий «перехідний період» (хоча навіть сам термін викликає багато питань і, на думку автора, не може вважатися науковим). Суспільний діалог в посткомуністичних країнах значною мірою спотворений тоталітарними цінностями та традиціями тоталітарної політичної мови. Це значно ускладнює процес переходу до демократичного політичного дискурсу, який є одним з джерел легітимності інститутів розвинутого громадянського суспільства.

В посткомуністичних країнах поширеною є форма мовної поведінки, яка підмінює суспільний діалог відповідними смисловими артикуляціями. Вони виступають деякими агрегатами насилля, примусу, якимось специфічними умовностями. Тут не працює функція дискурсу як провідника, який поєднує раціональні риси індивідуального та колективного в суспільстві. В таких умовах колишні потреби, цінності та мрії вже не піддаються розумінню та визначенню в політичному дискурсивній практиці, і тому їх змістове наповнення знаходиться в полі неполітичної реальності.

Досить продуктивним для аналізу практики політичного дискурсу посткомуністичних країн може бути підхід, який започатковував М. Фуко в своїй роботі «Історія безумства в класичну епоху». Головним поняттям в роботі був термін «відхилення», а термін «мова» виступає в якості елемента божевілья. М. Фуко вважає, що «якщо впроваджувати демократичний дискурс як діалогічну етику, то відхилення завжди буде вказувати на порушення правил такої етики, потенційну можливість впасти в афективний стан, який може бути виражено на мовному рівні за допомогою іронії, мовчання, стереотипатії, метафоричного базікання, прихованої або відкритої загрози» [3]. Таким чином, суспільний діалог в посткомуністичних країнах підмінюється будь-якою формою тиранії афектів. Відповідно до цього, вести мову про демократичну модель політичної комунікації дуже важко, тому що формування політичного дискурсу в таких умовах буде нестійким та рухомих процесом.

Після подій 1917 року, коли було дозволено соціоцид, відбулося остаточне руйнування інститутів громадянського суспільства та зникла база «діалогічної» мовної етики, яка була замінена ритуалом лояльності.

Відновлення політичного дискурсу стало можливим у результаті «перебудови освіти», а не тому, що почали знову розвиватися інститути громадянського суспільства. Це був наслідок репресивної системи входження людини до соціального життя. Цей процес характеризувався маніпулятивними рисами і забезпечував постійне знаходження людини в пропагандистському просторі, яке було наповнене примусовим імпульсом. Коли це поле почало розколюватися, то стало виникати багато протиріч у межах суспільного політичного діалогу. Сьогодні постерігається масове залучення до стихії впровадження політичної риторики людей, які мають різний досвід, рід занять, освіту і, перш за все, в них немає економічної свободи. А це, в свою чергу, викликає в них нездатність до розуміння спеціальної термінології в галузі економіки, політики,

філософії тощо. Тобто, такий ривок мовної діяльності є результатом ідеології рівності і був притаманний суспільствам з ілюзією класової, а потім й субстанціональної переваги пролетаріату.

Виникає деяка парадоксальна ситуація, в якій відсутність інституційних традицій громадянського суспільства не дає сформуватися демократичному політичному дискурсу та заважає створити демократичні інститути такого суспільства.

Важливим моментом політики так званого посткомуністичного періоду є фактор політичної мови, дискурсу, політичної риторики. Це риторика гарного майбутнього, яке потрібно було легітимізувати у політичному дискурсі та реальних суспільних формах. Тобто, за допомогою політичної мови формується відповідне почуття, що все суспільство впливає на прогресивні процеси (ринок, демократія, свобода, реформи). Однак суспільство не розуміло, що саме по собі таке почуття не гарантує цього розвитку.

Отже, на досвіді інших країн, які пройшли вже цей шлях, можна констатувати, що прогресивний розвиток залежить від того, наскільки вдасться опанувати сучасну ситуацію на рівні політичного дискурсу, тому що практично всі, залучені до глобальних змін в суспільстві та його головних принципів життєдіяльності, повинні здійснити перехід від мовчазної підтримки влади до активного політичного дискурсу. І це один з головних елементів, з яких, власне, й створюється політика.

Однак, зміна пріоритетів у ракурсі політичних цінностей стається не тільки у політологів, така зміна повинна відбутися у свідомості всього суспільства. Мова йде про широке залучення громадськості до активного політичного дискурсу, що забезпечує, наприклад, високий рівень активності на виборах або в діяльності владних структур. Сьогодні вже досить широкі маси, як на свідомому, так і на несвідомому рівнях набули якостей «Zoon politicon». Це такі якості, які дають можливість розуміти важливість політичних подій, і як ці події впливають на повсякденне суспільне життя. І головне – ці якості дають можливість розуміти взаємозв'язок між перспективами власного життя з напрямками розвитку держави. В цьому процесі входження в політичний процес формується комунікативна компетентність, і людина вже на свідомому рівні робить будь-який політичний вибір і здійснює, відповідно, соціально-важливі вчинки. Тобто, у посткомуністичному періоді край необхідно навчитися політичної мови.

Й сьогодні ситуація така ж сама. Політичні процеси, які відбуваються в Україні, також вимагають розвитку у цьому напрямку, зростає важливість політичного слова. А це значно змінює відношення до політика, політичної системи, до суспільства тощо. Політичний діяч повинен вміти володіти політичною риторикою, політичною мовою, вміти висловлювати свої думки таким чином, щоб суспільство розуміло політика. Демократичний політичний дискурс вимагає відкритості прихованих раніше аспектів, що відбувається за допомогою слова.

Саме відкритість та гласність призводять до політизації суспільного життя. Саме слово є інструментом просвітницької ролі демократичного політичного дискурсу, який визначає не тільки межі політичного мислення, а й реальність політичної дії. Суттєвий зміст демократичного політичного дискурсу стає зрозумілим лише тоді, коли слово – це не лише кількість фактів чи доказів. У мовному політичному дискурсі містять також бажання, мрії, якийсь різні факти, різні форми людського буття. Завжди мова, особливо політична, містить наші інтерпретації навколишнього світу та оціночні смислові форми щодо реальних або можливих політичних подій. Політичні ідеї та владні відносини також фіксуються за допомогою мови, тому демократичний політичний дискурс визначає різні можливі форми політичної практики.

Деградація того або іншого політичного режиму та занепад політичної ідеології стається шляхом деградації мови. Стара мова не може зникнути водночас, якимось механічним чином. Це відбувається дискурсивно. Саме мова визначає претензії політиків та одночасно окреслює горизонти власної участі в політичному дискурсі.

Отже, на думку автора роботи, для політичної мови сучасного періоду характерні наступні риси: «інтенсифікація процесів запозичення іноземних слів та досить сильний вплив жаргонної та побутової мови, а також загальне стилістичне зниження в сучасній політичній мові» [2, с. 36] Також можна сказати про «підвищену агресивність сучасної політичної мови, активне використання конфронтаційних стратегій та тактик мовної поведінки (загрози, ігнорування, дискредитація, брехня, наклеювання ярликів, образи та ін.)» [2, с. 37].

Політична мова відображає не тільки реальний стан справ в Україні, а й його сприйняття в національній свідомості. Реальність та її усвідомлення в соціальній ментальності не завжди збігаються. Так, слід погодитися з позицією українською дослідницею Н. Єфтені, яка вважає, що «політичне маніпулювання виступає однією з умов стабільного існування політичних режимів і дозволяє контролювати особистість та її свідомість. Засоби політичного маніпулювання потрібно постійно розвивати та вдосконалювати, оскільки вони допомагають політичним режимам стабільно функціонувати. Політичне маніпулювання має бути спланованим і організованим, оскільки може нести в собі потенційні ризики для розвитку суспільства в цілому». Крім того, на думку авторки, яка цитується, «необхідно активно залучати ЗМІ, які ефективно поширюють необхідну інформацію та мають найбільший вплив на суспільну свідомість» [4, с. 235]. Можна визначити, що «культурно-маніпулятивні технології притаманні будь-якому політичному режиму» [2, с. 38], хоча і мають свої відмінності та характерні особливості.

Таким чином, на думку автора роботи, «для політичної мови в демократичному режимі притаманні: діалог (замість монологу при тоталітарному режимі) наявність зворотного зв'язку адресанта та адресата

інформації; плюралізація комунікативної поведінки комунікантів; широке використання публічних промов; підвищення частки спонтанних виступів; індивідуалізація та підвищення суб'єктивності оформлення думок і ідей [2, с. 39]. І останні трагічні події в нашому суспільстві, пов'язані з повномасштабною війною РФ, яка є продовженням агресивних подій 2014 року та незаконної анексії наших територій, є підтвердженням на практичному рівні двох основних моделей політичної комунікації в сучасну епоху.

Бібліографічний список:

1. Fairclough N. (1989) *Language and Power*. N.Y., 259.
2. Дяченко О. (2016) Особливості мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного режиму. *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 58, 29–40.
3. Фуко М. (1997) *История безумия в классическую эпоху*. СПб., 576.
4. Єфтені Н. (2015) Політичне маніпулювання: особливості застосування. *Актуальні проблеми політики*, 56, 234–241.

References:

1. Fairclough N. (1989) *Language and Power*. N.Y., 259.
2. Dyachenko O. (2016) *Osoblivosti movno-manipulyativnogo vplivu za riznikh tipiv politichnogo rezhimu*. Aktual'ni problemi politiki. Odesa, 58, 29–40.
3. Fuko M. (1997) *Istoriya bezumiya v klassicheskuyu epokhu*. SPb., 576.
4. Efteni N. (2015) *Politichne manipulyuvannya: osoblivosti zastosuvannya*. Aktual'ni problemi politiki, 56, 234–241.